

Božidar Slapšak: *Možnosti študija poselitve v arheologiji.* Arheo 17. Slovensko arheološko društvo, Ljubljana 1995. 90 str., 72 slik.

Delo je doktorska disertacija, obranjena spomladi leta 1984. Objavljena je integralno in brez bistvenih sprememb.

V poglavju *Poselitvene študije v arheologiji* se avtor najprej pomudi pri razvoju poselitvenih študij. Z uveljavitvijo kartografske metode je bila postavljena prva izdelana metodologija za analizo in interpretacijo prostorskih razmerij. Od zgodnjih študij po tej metodi je takoj doživela velik odmev Kossinova Siedlungsarchäologie, ki je kljub takojšnji kritiki, ki jo je doživela, opozorila tudi na ogromne praznine v poznavanju obstoječih arheoloških virov. Zato se je predvsem nemška arheologija posvetila razvijanju tehnik in metod za odkrivanje in kritiko materialnih virov. Poudarek se je prenesel na temeljno terensko topografsko delo (*Archäologische Landesaufnahme*). Na angleškem področju se razvije t. i. *site catchment* analiza, v ameriški pa ugotavljanje poselitvenih mrež oz. vzorcev - *settlement patterns*, iz katere nadalje gradi naselbinska arheologija (*settlement archaeology*).

Ker je eden temeljnih pogojev prostorskih analiz kvalitetna baza podatkov, se avtor v poglavju *Pridobivanje podatkov* najprej pomudi ob principu arheološke topografije, kot je definirana v okviru raziskovalne teme "Arheološka topografija Slovenije". Pri tem navede tako prednosti te metode v danih razmerah, kot tudi njene pomanjkljivosti - predvsem njeno subjektivnost. Nasproti ekstenzivnosti omenjene metode postavi intenzivne terenske obhode in njihovo sistematičnost. Poudarja tudi potrebo po preučevanju depozicijskih in postdepozicijskih procesov. Tehnike raziskovanja se lahko glede na teren razlikujejo, bistveno pa je, da so predpostavke iskanja jasno postavljene in skladno z njimi izbrana iskalna tehnika. Potem predstavi projekt topografije Krasa in Brkinov v okviru Arheološke topografije Slovenije, ki je potekal med leti 1971 in 1974. Na tem področju je bilo pred začetkom topografije znanih 44 najdišč, topografija jih je od tedaj identificirala 36 in ugotovila še 48. To je razmeroma skromen rezultat, ki ga avtor razloži s tremi vzroki: neugodnimi naravnimi pogoji za tvorbo arheoloških sedimentov, močnim naravnim in antropogenim uničevanjem sedimentov in takšnemu stanju neprilagojenimi iskalnimi tehnikami.

Sledi obsežno poglavje *Mikrolokacijska analiza*, kjer izpostavi pomen položaja najdišča v neposrednem okolju in širi predmet opazovanja iz zgolj kulturnih pojavov (artefaktov) na naravne (ekofakte) ter poudarja pomen naravoslovja predvsem pri rekonstrukciji sočasnega okolja. Elementi, ki jih pri tem upošteva, so predvsem geomorfologija, klimatske razmere, hidrografske razmere in geološko-litološka in pedološka sestava tal. Na primeru rimskih nižinskih arhitekturnih kompleksov se pomudi pri odnosu lokacije do recentne izrabe, na primeru skeletnih grobov s ploščami pa pri odnosu lokacije do današnjih naselij.

V poglavju *Analiza gospodarskega prostora* nam avtor najprej predstavi Thiessnove poligone, njihovo uporabo in omejitve, nato pa še Higgs in Vita-Finzijevo *site-catchment* analizo (analizo ekonomskega zajetja), ki preučuje razmerja med tehnologijo in ekonomsko upravičenostjo oddaljenosti naravnih virov.

Oba modela uporabi pri analizi gospodarskega prostora rodiške Ajdovščine. Pri tem si za kaštelirsko fazo lahko pomaga s Thiessnovimi poligini, za rimsko pa ne, ker v tem prostoru niso poznana istovrstna najdišča. Zato skuša priti do determinant za omejitve gospodarskega prostora z analizo geomorfoloških in ekoloških značilnosti terena. Obravnava ločeno kaštelirsko in rimskodobno poselitve.

Pri kaštelirski poselitvi upošteva 7 naselij, ki jih glede na tipološke in mikrolokacijske značilnosti razdeli na tri tipe. Rodiška Ajdovščina (tip A) predstavlja dominantno točko v sistemu poselitve, tip B (Debela griža) specializirano živinorejsko, tip C pa najmanjšo enoto poselitve. Te domneve potem preverja s pomočjo modelov, s katerimi ugotavlja

količinska razmerja v konkretnem gospodarskem prostoru. V ta namen najprej uvede pojem zmogljivosti zemljišča, to je meja, prek katere prebivalstvo v dani pokrajini ne more več naraščati. Točnost izračuna, koliko prebivalstva so lahko preživele posamezne enote gospodarskega prostora, je seveda odvisna predvsem od kvalitete podatkov za posamezne panoge (v primeru kaštelirske poselitve živinoreja in poljedelstvo), opozarja pa tudi na možne faktorje pomote. Na podlagi zmogljivosti zemljišča predstavi osem modelov možne poselitve, od katerih se za najbolj verjetnega izkaže model z Ajdovščino kot centralnim naseljem (matični kaštelir v sistemu s centrom v Škocjanu), z Debelo grižo kot podrejenim specializiranim živinorejskim naseljem in naselji tipa C kot objektov, ki pripadajo temeljni enoti poselitve in so ravno tako podrejeni centru na Ajdovščini.

V rimski dobi je na območju gospodarskega prostora Ajdovščine poznanih 7 poselitvenih sledi, pomemben za študij meje teritorija pa je tudi napis CIL V 698 iz klavdijskega časa, najden pri Materiji, ter cestna mreža na tem področju. Sama struktura rimskodobne poselitve se precej ujema s prazgodovinsko.

Na kratko se avtor dotakne še poznoantične poselitve, ko Ajdovščina v 4. in 5. st. doživi ponoven razcvet. Novo enotno koncipirano urbanistično ureditev naselja razlaga v sklopu vojaške reorganizacije tega področja.

V poglavju *Analiza regionalnih poselitvenih sistemov* predstavi poskus analize regionalnega poselitvenega sistema v kaštelirskem obdobju za področje notranjske skupine. Pri tem poudari slabo raziskanost obravnavanih gradišč, kar zelo otežuje interpretacijo. Tako sklene, da je v tem trenutku potrebno raziskovati predvsem matične teritorije oz. mikroregije, šele na podlagi teh analiz in načrtnega terenskega preverjanja pa bodo mogoče širše študije regionalnih sistemov.

Zvezdana MODRIJAN

M. Guštin, K. K. Predovnik: *Drobci nekega vsakdana / Bruchstücke eines Alltags.* Archaeologia Historica Slovenica 2. Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Ljubljana 1997.

Leta 1994 so zavodi in muzeji vzhodne Slovenije zbrali nekaj srednjeveškega materiala z različnih izkopavanj in jih predstavili na razstavi, po kateri je dobil ime drugi zvezek revije *Archaeologia historica Slovenica*.

Knjiga ni zgolj katalog, saj so prispevki razširili in poglobili začetni obseg razstave. V prvem prispevku je predstavljen stavbni razvoj starega gradu v Celju, opravljen na osnovi stavbne analize ruševin. Grad je edinstven primer razpotegnjenega gradu na Slovenskem in obenem tudi zgodovinsko izjemno pomemben. Zato morda ni odveč tudi drugi del članka, kjer je predstavljen program njegove sanacije in predvidene namembnosti.

Drugi prispevek je ponatis razstavnega kataloga pečnic iz starega gradu v Celju. Na ta katalog se sklicuje večina primerjav tega materiala iz slovenskih najdišč.

Tretji prispevek je katalog srednjeveških in baročnih pečnic iz zaščitnih izkopavanj na Šaleškem gradu (Velenje). Poleg predstavitev gradiva je tudi obširno predstavljena zgodovina tega malega gradu neobičajne oblike.

Četrty članek je poročilo izkopavanj na lokaciji stolpastega gradu Žamerk. Izkopavanja so poleg temeljev visoko srednjeveškega gradu zaobjele tudi del poznoantične hiše, ki je spadala v sklop naselbine, znane v arheološki literaturi kot Tinje nad Loko pri Žusmu. Predstavljen je ves drobn material iz obeh objektov.

Peti članek združuje rezultate dveh izkopavanj v Mariboru: na lokaciji nekdanjega severozahodnega vogalnega stolpa mestnega obzidja, kjer na podlagi temeljev lahko sledimo spreminjanju elementov obrambne arhitekture od 13. do 17. stoletja. Za

zgodovino Maribora je morda pomembnejša predstavitev rezultatov izkopavanj na lokaciji starega gradu (Gornji Maribor - danes Piramida), pod okriljem katerega se je razvilo srednjeveško mesto. Izsledki izkopavanj so zanimivi, ker so se poleg pričakovanih visoko srednjeveških ostankov, pokazali tudi ostanki poznoantične utrdbe (ni pa jasno iz katerega obdobja pozne antike) in material, ki nakazuje možnost, da so lokacijo začeli naseljevati že na koncu 10. stoletja in ne šele v 11. stoletju, kot se je doslej mislilo.

Šesti članek je spleten iz rezultatov arheoloških in zgodovinskih raziskav. Ponuja živo sliko razvoja Ptuja in tega južnega dela meje med Madžarskim kraljestvom in Svetim rimskim cesarstvom nemške narodnosti v obdobju od konca madžarskih vpadov do 13. stoletja. Med mnogimi zanimivimi ugotovitvami, ki so v članku naj omenim samo datiranje parcelacije mestnega areala. Poznejša obdobja so že bolje poznana iz zgodovinskih virov in zato tu manj obdelana. Predstavljen je le material iz odpadne jame v mestu, ki je bila v rabi od visokega srednjega veka do 17. stoletja.

V sedmem članku so na kratko predstavljena Ormoška najdišča s srednjeveškim materialom in izbor materiala.

Zadnji, osmi sestavek je objava izkopavanj in predstavitev kovačnice ter talinice iz poznega 15. stoletja pod gradom Grad na Goričkem. Objekt je eden redkih srednjeveških metalurških obratov (in obrtniških obratov nasploh) na Slovenskem, ki je bil skoraj v celoti izkopen in objavljen.

Ob slovenskem besedilu je nemški ali italijanski prevod.

Ivan Marija HROVATIN

Paola Korošec: *Prispevek k izpovednosti velikega moškega zlatega prstana z grajske nekropole v Ptuj. Razprave Filozofske fakultete. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1997. ISBN 86-7207-091-7. 56 strani, 2 slike, 8 tabel.*

Avtorica obravnava ženski grob številka 355 iz velikomoravske faze nekropole na Ptujem gradu, ki sodi v čas med sr. 9. - 2. pol. 10. stoletja. Grob izstopa zaradi svojega bogatega inventarja, sestavljenega iz dveh parov zlatih in srebrnih uhanov, zlatega in srebrnega prstana in dveh gumbov. Izpostavljen je zlati prstan, ki naj bi bil glede na velikost in obliko delan za moško roko ter po obliki in izdelavi ne spada v tipični kulturni krog moškega grobnega inventarja te dobe. Paola Korošec si je postavila cilj ugotoviti kraj nastanka prstana, njegovo vlogo in pomen. Primerjala ga je s prstanom iz krste srbskega vladarja Stefana Prvočenanega iz samostana Studenice.

Ptujski prstan ima analogije v dvornem nakitu in kot simbol oblasti predstavlja pripadnost osebe posvetni in cerkveni hierarhiji. Glede na razprostranjenost analogij (Studenice, Zalavar, Trilje, otok Warder pri Oldenburgu) avtorica domneva, da je bil izdelan v delavnici v Zalavarju, takratnem središču političnega in cerkvenega življenja, ali pa v Starem Mestu.

Paola Korošec nato ugotavlja, da v grobnih inventarjih moravskega visokega plemstva, katerega članu bi lahko pripisali obravnavani prstan, podobnih ni najti. Ker so prstane te vrste nosili visoki cerkveni dostojanstveniki, škofje, kar je izpričano tudi v pisnih virih, domneva, da bi lahko pripisali ptujski prstan nadškofu Metodu, studeniškega pa njegovemu učencu Klimentu ali nasledniku Gorazdu.

Glede na tesne stike, ki naj bi obstajali med nadškofom Metodom in panonskim knezom Kocljem, avtorica domneva, da bi v grobu z obravnavanim prstanom utegnili biti pokopana žena kneza Koclja, ki je nosila prstan nadškofa Metoda, katerega je lahko dobila v varovanje od moža ali samega Metoda.

Besedilo je v slovenskem in angleškem jeziku.

Tina MILAVEC

Borut Križ: *Novo mesto IV. Kapiteljska njiva, gomila II in gomila III. Carniola Archaeologica 4, Dolenjski muzej, Novo mesto 1997. ISBN 961-90219-0. 86 str., 75 tab., 5 pril. in številne fotografije.*

Borut Križ: *Novo mesto V. Kapiteljska njiva, gomila IV in gomila V. Carniola Archaeologica 5, Dolenjski muzej, Novo mesto 2000. 84 str., 47 tab., 2 pril. in številne fotografije.*

Novo mesto, današnja metopola Dolenjske, skriva pod svojimi temelji znamenite stare kulture. Zanimivo je, da zanje dolgo nismo vedeli. Raziskovalna mrzlica, ki je v zadnjih desetletjih devetnajstega stoletja zajela tedanjo Kranjsko in ki je spravila na svetlo na tisoče starih grobov, Novega mesta ni bistveno prizadela. V mestu so pri gradnji poslopja za okrajno glavarstvo sicer naleteli na rimske grobove, vendar pa se te najdbe nikakor niso mogle meriti z bogastvom, ki je prihajalo na dan v Petovionii, Emoni ali Neviodunu. Podobno lahko rečemo za izkopavanje dveh halštatskih gomil, ki so jih na Kapiteljski njivi že leta 1894 družno raziskali Rudolf Hoernes, Franz Brattina in Jernej Pečnik. Gradivo je namreč romalo v Naravoslovni dvorni muzej na Dunaj, zato ga dolgo časa niso poznali ne ljubitelji arheologije, ne strokovnjaki.

Kakšna je bila vloga Novega mesta v prazgodovini, je postalo bolj ali manj jasno šele leta 1939, ko so v Kandiji, torej na desnem bregu Krke, pri gradnji telovadišča naleteli na grob halštatskega veljaka, ki je bil pokopan v imenitni bojni opravi, v katero je sodil tudi bronast oklep. Grob je ležal v sploščenii gomili, ki na površini ni bila več vidna. Izkopavanje seveda ni bilo načrtno in le prisrčnosti profesorja Janka Jarca se imamo zahvaliti, da je bila dragocena najdba rešena uničenja.

Le dobri dve leti po najdbi oklepa so v Kandiji skoraj na istem mestu znova zadeli na bogat grob, v katerem je ležal med drugim tudi uvožen etruščanski daritveni trinožnik. Ta najdba je dokončno potrdila domnevo, da je moralo biti Novo mesto v železni dobi pomembno gospodarsko, kulturno in politično središče. Treba je bilo le še počakati na pravi čas in primerne strokovnjake, ki bi dragocene najdbe iztrgal zemlji in jih spravil v muzejske vitrine.

Trenutek je napočil po vojni, ko se je pričelo mesto nezadržno širiti, nove gradnje pa so pričele resno ogrožati prazgodovinska in rimska grobišča. Danes lahko rečemo, da je bilo srečno naključje tudi v tem, da je prišel v Novo mesto službovat Tone Knez. Kot kustos Dolenjskega muzeja je kopal na Mestnih, Kapiteljskih in Znančevih njivah, v Bršljinu, in Beletovem vrtu, skratka povsod tam, kjer so ob novih gradnjah prihajale na dan arheološke najdbe. Novo mesto se lahko danes ponaša z eno najbogatejših arheoloških zbirk v tem delu Evrope, ilustracije najdb iz tamkajšnjih gomil pa so pogosto uvrščene v najbolj ugledne pregledne evropske prazgodovine.

Kako je izgledalo Novo mesto v prazgodovini, razmeroma dobro vemo. Proti koncu pozne bronaste dobe, torej v 9. in 8. stoletju pr. Kr. so si takratni prebivalci postavili svoje domove na razgledni vzpetini, ki nosi ledinsko ime Marof. Njihovo naselje sicer še ni bilo sistematično raziskano, manjše sondiranje na severnem koncu gradišča pa je pokazalo, da očitno ni bilo utrjeno s kamnitim obzidjem. Naselju na Marofu je pripadalo obsežno grobišče na bližnji Kapiteljski in na Mestnih njivah, kjer so arheologi doslej našli več sto žarnih grobov.

Žal so bile raziskave na Marofu preskromne, da bi lahko z zanesljivostjo trdili, da je bilo naselje obljudeno tudi v železni dobi. Skromne površinske najdbe namreč ne dovoljujejo zanesljivih zaključkov, saj ne gre zavreči možnosti, da so v tem času prebivalci naselje prestavili na odlično zavarovani okljuk, na katerem danes stoji mesto. Da te možnosti ne gre povsem zavreči, govori namreč dejstvo, da so nedavno našli naselbinske plasti iz mlajše železne dobe tudi na vzpetini, na kateri stoji kapiteljska cerkev.

Če že ne vemo, kako je takrat izgledalo naselje, pa odlično